

המצוות בפדשה

המצוות בפרשת השבוע - הלכה ואגדה

"וכי יגוף שור" ו"שילח את בעירה" - נזקי ממון

גדרי המצוות וטעמיהם מהראשונים

ספר החינוך

ואם תפש הניזוק אין מוציאין מידו בשום מקום.

מצוה נ"ה - מצות בית דין לדון בנזקי הבער [והם שן ורגל]

גדר המצווה - לדון בנזקי שן ורגל. כלומר מי שהזיק לחברו נזק הבא מחמת השן או מחמת הרגל, כגון שהכניס בהמתו בשדה חברו ואכלה שם או הפסידה יונקותיו בעברה שם ברגליה, שיש עלינו לחייבו בתשלומין מן העידיית שלו כל מה שהפסיד, שנאמר [שמות כ"ב, ד'] כי יבער איש וגו', ופירשו זכרונם לברכה דהיינו שן, ומה שכתוב אחר כן ושילח את בעירה וגו' פירשו זכרונם לברכה [בבא קמא דף ב' ע"ב] דהיינו רגל, ונאמר על שניהם מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם.

שורש מצות המשפט ידוע.

דיניה, כגון מה הם המקומות שחייבין שם על השן והרגל, ומה הן שאין חייבין בהן, וחילוק הדין באוכלת מה שראוי לה לאכול למה שאינו ראוי, וכן מה שראוי לה על ידי הדחק, כגון פרה שאכלה שעורים וחמור שאכל כרשינין או דגים, וחזיר שאכל בשר, וכלב שלקק את השמן, וחתול שאכל תמרים, ואם נהנית משלמת מה שנהנית, ויתר פרטיה, בגיטין [דף מ"ח ע"ב] ובקמא. והתם אמרינן פרק החובל [דף פ"ד ע"ב], כי קא אמר רבא השור בשור גובין אותו [בבבב], בשן וברגל דמועדין מתחילתן נינהו.

ונוהגת בזכרים שעליהן לעשות הדין, ומכל מקום הנקבות בכלל דין התשלומין, בין הזיקו או הוזקו.

ובית דין העובר עליה ולא דן דין זה כמו שכתוב, ביטל עשה.

מצוה נ"א - מצות בית דין לדון בנזקי [קרן] בהמה

גדר המצווה - לדון בדין שור המזיק, בין שהזיק אדם כמו שכתוב בפרשת וכי יגח [שמות כ"א, כ"ח], בין שהזיק ממון כמו שכתוב בפרשת וכי יגוף [שם, שם, ל"ה]. ועיקר פירושו של יגוף, ידחוף, ומיהו בין שהזיקו בגופו או ברגליו או נשך בשיניו או אפילו הזיק בקרניו, כולן בכלל לשון נגיפה משמע. אבל נגיחה לא משמע אלא בקרן, וכבר נתרבו נזקי שור באדם מדכתיב בפרשת כי יגח והמית, דמשמע והמית מכל מקום בין בנגיחה בין בשאר דברים. ולא דוקא שור אלא אפילו כל בהמה וחיה ועוף שהזיקו חייבין אלא שדיבר הכתוב ברגל.

כבר אמרנו שכל המצוות הבאות לנו על דבר המשפט שורש אחד להן, ודבר מושכל הוא, ואיני צריך לחזור אותו בכל אחת ואחת.

דיני המצוה, כגון אי זהו המועד והתם והחילוק שביניהן, והדברים שהבהמה מועדת בהם בתחילה ושאינה מועדת בהן עד שנראה אותה מורגלת בהן, והרגל זה באי זה ענין יהיה שנחזיקנה במועדת, ובאי זה ענין תניח ההרגל שתחזיר לתמותה, וחמישה מיני חיות המועדות מתחילתן, וחילוק הרשויות שתזיק בתוכן, ומה שנקרא אבות בנזיקין ומה שנקרא תולדות, והחילוק שביניהן באחת, ודיני השמירה שאדם חייב לשמור כדי שלא יזיקו, וכיצד יתחייב או יפטר בהן, ויתר רובי פרטיה, מבוארים בששה פרקים ראשונים מן בבא קמא.

ואלה הדינין הנקראין דיני קנסות, כבר אמרנו שאין דנין אותן אלא בית דין הסמוכין ובארץ ישראל. אבל המזיק חייב לשלם בדיני שמים בכל מקום,

נידונים הלכתיים מהאחרונים ועוד

נזיקין - מלווה הכתובה בתורה

כתובה בתורה דאפילו למאן דאמר (קדושין דף יג): מלווה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמי היינו דוקא כגון נזיקין וערכין ופדיון הבן דמסברא לא הוה מחייבין להו אם לא שחייבתו תורה בפירוש אבל מלווה כולי עלמא מודו דלא טרפא ממשעבדי דאינה באה מכח התורה דסברא הוא שיש לו לשלם מה שלווה ממנו".

ומלשונם שם משמע שעצם חיוב הנזיקין אינו מכח סברא אילולי שכתבה התורה בפירוש.

והנה על דברי התוספות והרשב"א בקידושין יש להקשות ממה ששנינו במשנה ריש בבא קמא - "לא הרי השור כהרי המבעה, ולא הרי המבעה כהרי השור, ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים, כהרי האש שאין בו רוח חיים. ולא זה שדרכן לילך ולהזיק, כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק".

וברש"י שם - "כהרי האש שאין בו רוח חיים - ואי לא כתביה רחמנא הוה אמינא ליפטר".

ומבואר בזה שאין האדם מתחייב על נזקי ממנו אלא מכח חידוש הפסוק, ואין מחייבים אלא בסוגים הכתובים בתורה, וכל שיש פירכא שאינו דומה לזה אין לו להתחייב. ויתבאר להלן.

חילוק בין נזקי גופו לנזקי ממנו

נראה ליישב דברי התוספות והרשב"א בקידושין כך - דיש לחלק בין נזקי ממנו לנזקי גופו, שבנזקי גופו נראה שמסברא יש לחייבו על מעשיו, אך

התוספות בקידושין י"ג כתבו שחייב נזיקין נחשבים "מלווה הכתובה בתורה" - "מלווה הכתובה בתורה - פי' כגון קרבנות ופדיון הבן וערכין ונזיקין שלא היו יודעים עניני נתינות הללו אם לא שנתחייבה התורה בפירוש אבל מלווה כגון שלווה לו מעות בלא שטר אף על גב דכתיב האיש אשר אתה נושה בו לא חשיב כתובה בתורה כיון שאין צריך לפרש בתורה שיעור הנתינה דפשיטא מה שהוא לזה צריך לפרוע".

ומלשונם שכתבו "עניני נתינות הללו" משמע שעצם החיוב אמנם הוא מסברא, אך שיעור הנתינה ופרטי הדינים נתחדשו בתורה. וכן משמע ממה שכתבו בהמשך גבי מלווה שלא חשיב כתובה בתורה מפני ש"שיעור הנתינה" הוא פשוט שיש לו לפרוע בדיקו מה שלווה.

וכן פירש הרשב"א שם את דבריהם - "וכן נזיקין אינו מחייב עצמו בסך ולא במיטב והתורה חייבתו בסך ובמיטב, ואינו כמלווה שהוא מחייב עצמו בפירוש בסך ידוע ולא חייבתו תורה אלא במה שהוא בעצמו מתחייב מרצונו, וכענין זה פירשו בתוס' וז"ל קרבנות ופדיון הבן וערכין ונזיקין קורא מלווה הכתובה בתורה שלא הייתי יודע כל עניני נתינת ממון הללו אם לא שחייבתם תורה בפירוש, אבל מלווה אף על פי דכתיב והאיש אשר אתה נושה בו לא חשיב ככתובה בתורה".

אמנם בכתובות נ"ו כתבו התוספות בנוסח אחר - "מיהו מלווה לא חשיבין

שם "נפלה לגינה ונהנית [שאכלה שם לאחר נפילתה] משלמת מה שנהנית [ולא מה שהזיקה] ואמרו בגמרא שם - "אמר רב כהנא לא שנו אלא באותה ערוגה, אבל מערוגה לערוגה משלמת מה שהזיקה".

ופירש ברש"י שם - "לא שנו - דמה שנהנית הוא דמשלמת ולא מה שהזיקה. אלא - שאכלה מיד באותה ערוגה שנפלה שם דכיון דאנוסה היא בנפילה אנוסה היא נמי באכילתה דכיון דחזיא לתבואה תותה לא מוקמה אנפשה". אבל - הלכה מערוגה לערוגה ואכלה משלמת מה שהזיקה".

ומבואר בדבריו שאינו תלוי אם יש לבעלים זמן להוציאה משם, אלא **הסברא היא בבהמה עצמה**, שכל שהיא "אנוסה" שאינה יכולה להעמיד עצמה בדבר שנמצא תחתיה ממש, אין לחייב הבעלים על זה.

אמנם התוספות שם פרשו את האונס על הבעלים - "לא שנו אלא באותה ערוגה - דכיון שתחלת נפילתה באותה ערוגה באונס אינו חייב להעלותה מאותה ערוגה אבל מערוגה לערוגה הוי כשדה אחר".

האם משפטי התורה משלימים הסידור המדיני

בספר החינוך מצוה מ"ט כתב - "שורש מצוה זו, ובכלל כל מה שבא בתורה בענין הדין, אינו צריך ליגע אחר טעמו של דבר, כי דבר מושכל הוא, שאם אין משפט לא יתיישבו בני אדם ולא יעמדו יחדיו לעולם, ואי אפשר לארץ בלתי המשפט".

אמנם יש להעיר שאף שודאי זה מועיל לתיקון יישוב בני אדם והסידור המדיני, מכל מקום יש פטורים רבים שאינם מתיישבים עם צורך זה וכגון:

(א) **טמון באש** [בבבא קמא ס"א] באופן שהדליק בחצר שלו שפטור אף בדבר שדרכו להטמין בגדיש.

(ב) **פטור על אדם וכלים בבור**.

(ג) **המזיק בגרמא פטור** [ויש אומרים גם בגרמי].

(ד) **היזק שאינו ניכר** למ"ד שפוטר מן התורה, אף שודאי חיסרו ממון, ועוד.

ובדרשות הר"ן בדרוש האחד עשר עמד בזה וכתב שמשפטי התורה לבדם אינם משלימים הסידור המדיני ולצורך השלמה זו צריכים ישראל מלך - "והוא אמרו ושפטו את העם משפט צדק, כלומר בא לבאר השופטים האלה לאיזה דבר יתמנו, ובמה כוחם גדול. ואמר שתכלית מינויים הוא כדי לשפוט את העם במשפט צדק אמיתי בעצמו, ואין יכלתם עובר ביותר מזה. ומפני שהסידור המדיני לא ישלם בזה לבדו, השלים האל תיקונו במצות המלך וכו'".

ואני מבאר עוד זה, ואומר שכמו שנתיחדה תורתנו מבין נימוסי אומות העולם במצות וחוקים, אין ענינם תיקון מדיני כלל, אבל הנמשך מהם הוא **חול השפיע האלהי באומתנו והידבקו עמנו**, בין שיראה הענין ההוא לעינינו כעניני הקרבנות וכל הנעשה במקדש, בין שלא יראה כיתר החוקים שלא נתגלה טעמם, מכל מקום אין ספק שהשפיע האלהי היה נדבק בנו, וחל בפעלים ההם, עם היותם רחוקים מן הקש השכל, ואין בזה פלא, כי כמו שנסכל הרבה מסיבות ההיות הטבעיות, ועם כל זה יתאמת מציאותם, כל שכן שראוי שנסכל סיבות חול השפיע האלהי והידבקו בנו. וזה שנתיחדה בו תורתנו הקדושה מנימוסי האומות הנ"ל, שאין להם עסק בזה כלל, כי אם בתיקון ענין קיבוצם.

ולפיכך אני סובר וראוי שיאמן, שכמו שהחוקים שאין להם מבוא כלל בתיקון הסידור המדיני, והם סיבה עצמית קרובה לחול השפיע האלהי, כן משפטי התורה יש להם מבוא גדול, וכאילו הם משותפים בין סיבת חול הענין האלהי באומתנו ותיקון ענין קיבוצנו. ואפשר שהם היו פונים יותר אל הענין אשר הוא יותר נשגב במעלה, ממה שהם היו פונים לתיקון קיבוצנו.

יישר כח לבה"ח אליהו שמחה צדק וטוביה בכור על עזרתם בליבון הדברים.

נתרם לעילוי נשמת זקנתי
מרת יעטע בת ר' אליעזר הכהן

הערה שהתקבלה על גלין יתרו

מה שכתבתם ליישב דברי המג"א שיוצא ידי קידוש ע"י תפילה למ"ד מצות צריכות כוונה יש לציין דקעין זה כתב המחצית השקל וז"ל "דגם אי לא נתכונה האשה לצאת ידי קידוש, על כל פנים נתכוונה להתפלל תפלת שבת, ובוזה די יוספיק לצאת ידי קידוש דאורייתא, דמי כתיב בקרא לעשות קידוש כי אם זכרהו, והרי נתכוונה להזכיר את יום השבת".

דוד אריה שלזינגר מח"ס "ארץ דשא" על מ"ב.

בנזקי ממונו שהוא עצמו לא עשה כלום בידיים ורק גרם נזק מחמת מניעת השמירה, בזה נאמר במשנה שלולי חידוש התורה לא היו מחייבים אותו.

אמנם יתכן לומר שגם לולי חידוש התורה היה חייב בדיני שמיים מדין גרמא, דלא גרע מפורץ גדר בפני בהמת חבירו שאינו נחשב כמזיק בדיני התורה ומבואר בבבא קמא נ"ה שחייב בדיני שמיים - "ארבעה דברים, העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמיים, ואלו הן הפורץ גדר בפני בהמת חבירו וכו'". [אך יתכן לחלק ולומר שכל שלא ידענו חיוב נזקי ממונו, אז גם אין לנו מקור לחיובו לשמור, ולכן, אינו נחשב גורם בזה שאינו שומר. משא"כ בבהמת חבירו שהיתה כבר שמורה והוא פתח בפניה נחשב כגורם].

אמנם כל זה שייך לומר לפירוש הרמב"ם נזקי ממוון ד' ב' דמירי שיצאה והזיקה - "הפורץ גדר לפני בהמת חבירו ויצאת והזיקה, אם היה גדר חזק ובריא חייב, ואם היה כותל רעוע פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמיים".

אך **הראב"ד** שם השיג עליו - "א"א זה שאמר חייב לא ידענו מהו אם על הכותל אמר למה ליה למימר ויצתה והזיקה ואם על הנזק אמר אינו כן אלא אם כן הכישוה והדריכוה לנזק".

וכן **רש"י שם** לא פירשה על יצאה והזיקה, שכתב - "הפורץ גדר - ויצאתה הבהמה וברחה".

גדר החיוב בנזקי ממונו

הובא לעיל מהמשנה בריש בבא קמא שעושה צריכותא בין האבות נזיקין, ולכן אי אפשר ללמוד את האחד מחבירו.

ונתבאר הסברות בחלקם במשנה עצמה - "ולא זה וזה שיש בו רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים [וברש"י - ואי לא כתביה רחמנא [לאש] הוה אמנא ליפטור]. ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק, כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק" [ואי אפשר ללמוד את הבור מהם].

ובגרמא פירשו הצריכותא [לדעת שמואל] בין שור ומבעה [לפי מה שסברו בתחילה דשור דמתניתין קאי על קרן] - "לא ראי הקרן שכוונתו להזיק כראי השן שאין כוונתו להזיק, ולא ראי השן שיש הנאה להזיקו כראי הקרן שאין הנאה להזיקו". [ומסיק לבסוף דקאי על רגל] - "לא ראי הרגל שהזיקה מצוי כראי השן שאין הזיקה מצוי, ולא ראי השן שיש הנאה להזיקו כראי הרגל שאין הנאה להזיקו".

והנה נראה שכל סברות אלו אין להם ענין לדרגת אחריות האדם ופשיעתו בהם, שהרי "כוונתו להזיק" בקרן אינו הופכו למצוי יותר משן שהיא מועדת מתחילתה, וכן הסברא "שיש בו רוח חיים", האם בגלל זה הוא יותר מצוי שזיק מאשר האש שהולכת על ידי הרוח, וכן בבור "שאינו דרכו לילך ולהזיק" האם זה מכריח שהזיקו הוא פחות מצוי, וכן שאר הסברות המוזכרות שם.

ואם כן צריך ביאור מה הסברות בחילוקים אלו, ומאיזה טעם נחשב האחד חמור מחבירו, אם לגבי הבעלים אין נפקא מינה בדרגת אחריותו ופשיעתו.

ומכל זה נראה שאין גדר החיוב - גרמת הנזק שנגרם מחמת מניעת שמירתו [ונאמר, שבממונו המזיק חייבה התורה אף על "גרמא"], אלא גדרו הוא - שהחשיבה התורה את ממונו כגופו לענין נזק, שכל שממונו מזיק החשיבה זאת התורה כאילו הוא הזיק בעצמו. [אמנם זה ברור שאם לא פשע אלא שמר כראוי שאין מחייבים אותו].

ובזה מובן שיש חילוקים בתכונות המזיק עצמו - וכגון "כוונתו להזיק", שכלל שהבהמה יותר מתכוונת להזיק, יש לחייבו יותר [כמו באדם עצמו, שכלל שמתכוון יותר יש יותר סיבה לחייבו]. וכן "יש הנאה להזיקה" היא סיבה לחייב יותר אף בלא כוונה [וכעין שמצאנו באדם שבחלבים ועריות שנהנה חייב אף ב"מתעסק"] וכן "דרכו לילך ולהזיק" היא סברא לחייב יותר, [כעין שמצאנו באדם שב"מעשה" מחוייב יותר מבגרמא]. אמנם "הזיקו מצוי", שאמרו ברגל, יתכן שהיא רק סברא בפשיעת האדם שמחמת כן הוא יותר אחראי.

וקצת משמע כן מלשון הרמב"ם נזקי ממוון א' שכתב - "כל נפש חיה היא ברשותו של אדם שהזיקה הבעלים חייבין לשלם שהרי ממונם הזיק". [ולא כתב מפני ש"גרם הנזק" מחמת שלא שמר].

ראייה לגדר זה

ראייה לגדר זה יש להביא מדברי רש"י בבבא קמא נ"ח: שאמרו במשנה

1. אמנם התוספות בכתובות ודאי חולקים על זה שהרי הם מדברים שם להדיא על נזקי גופו "קרע את כסותי" וכו', ועל זה כתבו שמסברא לא היינו מחייבים אותו.